

KIRAAT FARKLILIKLARININ MEALLERE YANSITILAMAMASI PROBLEMATİĞİ

THE PROBLEMATIC OF THE FAILURE TO REFLECT THE DIFFERENCES OF QIRAAT IN
TRANSLATIONS

Mehmet KELEŞ*

Öz

Kuran Âyetlerinde varid olan bazı kelimelerin telaffuzundaki farklılıkları ifade eden kıraat ihtilafları, genellikle “usûl” ve “ferşü'l-huruf” şeklinde iki temel başlıkta ele alınmaktadır. Usûl farklılıkları, istiâze, idğâm vb. kaidelerin bir düzen çerçevesinde icra edilmesiyle ilgili olup manayı ciddi oranda etkilemezken ferş-î farklılıklar da dağınık olarak, belli bir sistem takip edilmeksizin düzensiz olarak gelen ve kısmen manayı değiştirip etkili olan ihtilaflar için kullanılmaktadır. Kur’ân’ın bilinmesi amacıyla yazılan meal ise Arapça dışında herhangi bir dille yaklaşık olarak âyetlerin çevrilmesini ifade etmektedir. Özellikle Arapça bilmeyen kimselerin Kur’ân’ı anlayabilmeleri, ilâhî emirlerin geniş kitlelere ulaştırılabilmesi ve âyetlerin zenginliğinin yansıtılabilmesi için çokça mealler telif edilmiştir. Ancak telif edilen meallerin ekseriyetinin kıraat farklılıklarını göz önünde bulundurmadan kaleme alınmış olması, meselelerin tam anlaşılmasında kafa karışıklığına ve bazı problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu araştırmanın konusu, kıraat farklılıklarının meallere yansıtılması problematiğini sahih ve şâz kıraatlerden bazı örnekler çerçevesinde ortaya koymaktır. Araştırmada öncelikle sahih kıraatlarla istidlalde bulunan bazı âyet örnekleri verilerek mealler incelenmiştir. Akabinde aynı yöntemle anlamı daha iyi ifade etmesi sebebiyle şâz kıraatlerle istidlalde bulunan mealler de bazı örnekler çerçevesinde tespit ve tayini yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Farklılık, Meal, Yansıtma, Problematik.

Abstract

Qiraat differences, which express the differences pronunciation of some words Quranic, are generally addressed under two main headings as “usûl” and “farşü'l-huruf”. Usûl differences are related to the implementation of rules such as istiâze, idğâm, etc. within a regular framework not seriously affect the meaning, while ferş-î differences are used for disagreements that come a scattered manner, without following a certain system, and partially change the meaning and have an effect. The translation written for the purpose making the Quran refers the translation approximately in any language other than Arabic. Many translations have been compiled especially those who do not know Arabic can understand the Quran, fact that the majority of the compiled translations the recitation differences has paved the way confusion and the emergence of some problems in fully understanding the issues. The subject of research problematic reflecting the differences in recitation translations within the framework of some examples from the authentic and irregular recitations. In the research, firstly, the translations were examined by giving some examples of deduced from authentic recitations. Then, with same method, the translations that were deduced from irregular recitations were also tried determined and determined within framework examples because express the meaning better.

Keywords: Qiraat (recitations), Difference, Meal, Reflection, Problematik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, mkeles@agri.edu.tr, [0000-0003-0984-3875](tel:0000-0003-0984-3875).

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in anlam yönünün çeşitlenmesinde Arap dil gramerinin yapısı, ihtiva ettiği kelimelerin genellikle birçok farklı manayı ifade etmesi ve bunlarla ilintili olarak beşeriyeti aciz bırakan belagat yönü büyük bir rol oynamaktadır.¹ Bu meyanda kıraat ihtilafları da mevzu bahis mana çeşitliliğine katkı sağlayan bir diğer husus olarak dikkat çekmektedir. Nazil olduğu ilk andan itibaren çağımıza kadar Kur'ân'ın doğru bilinmesi ve sosyal hayata yansıtılması için farklı tefsirlerin kaleme alındığı bilinmektedir. Söz konusu tefsir çalışmalarının bir kısmı Türkçeye çevrilmiş olsa da geriye kalan bazı tefsirlerin halen orijinal (Arapça) haliyle okutulduğu görülmektedir. Âyetlerin anlam çerçevesini tefsir çalışmaları aracılığıyla bilmeye gayret etmenin çokça zaman alması ve bu ciltler dolusu yorumların genelini okumak için Arap dil bilgisine vakıf olmanın gerekli görülmesi bu hususta alternatif arayışlara yol açmaktadır. Kur'ân'ın pratik ve hızlı olarak anlaşılması noktasında meallerin alternatif bir yöntem olarak sunulması mevzu bahis arayışın sonuçlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu bakımdan âyetlerin muhtevasının anlaşılması ihtiyacına cevap olması, âyetlerin mana derinlikleriyle daha çok kimsenin rahat bir şekilde ulaşması vb. gerekçeler sebebiyle çağımızda artarak devam eden meal çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde özet olarak denilebilir ki; meal çalışmalarının esas gayesinin ilâhî emir ve yasakların sahih bir şekilde bilinmesine katkı sağlamaktır.

Meal çalışmalarında önemli görülen durumlardan bir tanesi de âyetlerin doğru bilinebilmesi için öncelikle ihtiva ettiği manaların Türkçeye doğru bir şekilde çevrilmesi hususudur.² Bu da meal müellifinin başta Kur'ân ilimleri ve Arap dil grameri olmak üzere muhtelif konularda bilgi sahibi olmasını gerektirmektedir. Bu hakikatten yola çıkarak Kur'ân'ın kapsamlı ve doğru bir çevirisini yapmak için meal müellifinin birçok hususa riayet etmesi gerektiğini ifade edebiliriz ki bu hususlardan bir tanesi de kıraat ihtilaflarıdır. Sahih ya da şâz kıraat imamlarına ait her okuyuşun manayı doğrudan etkilediği söylenemezse de bazı kıraat vecihlerinin anlam çeşitliliğine ve yorum zenginliğine etki ettiği malumdur. Bu bakımdan söz konusu kıraat farklılıklarının meal çalışmalarında mümkün mertebe dikkate alınarak çevirilere aktarılması, âyetlerin kapsamlı olarak tetkik edilmesi hususunda önem arz etmektedir.

Bu araştırmada örnek âyetler bağlamında mana zenginliğine katkı sunan bazı kıraat ihtilafları tahlil edilmiş ve bunların telif edilen meallere ne ölçüde aktarıldığı belirtilmeye

¹ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Kitâbü't-ta'rifât* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1983), 202-208.

² İlhami Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi* (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2016), 65.

çalışılmıştır. Literatürü incelememiz sonucunda geçmişten günümüze kadar konuyla alakalı bazı meal çalışmalarının yapıldığı müşahede edilmiştir. Ancak yapılan çalışmaların genellikle sahih kıraatler çerçevesinde ele alındığı görülmüştür.³ Araştırmamızda ise hem sahih hem de şâz kabul edilen bazı kıraat farklılıklarına göre meallere yansımaları, örnek âyetler bağlamında ele alınarak diğer çalışmalardan farklılık arz etmiştir. Bu araştırmada dikkat edilen bir diğer husus ise ele alınan âyet örneklerinin mealleri verilirken öncelikle resmi hüviyete sahip ve ciddi incelemeler sonucunda kurullarca kabul edilen Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılan meallerin tercih edilmiş olmasıdır. Araştırmamızda kıraat farklılıkları hakkında genel bazı bilgiler verildikten sonra sahih ve şâz kıraatlerin meallere yansımaları ile ilgili örnek âyetlerin tahlil edilmesini karşılaştırmalı analiz metodu kullanılarak verilmiştir.

1. Kıraat Farklılıkları

Lügat olarak kıraat, “bakarak veya ezberden bir şeyler telaffuz etmek,⁴ okumak, bir araya getirip toplamak”⁵ gibi manalara gelir. Ayrıca kıraat lafzı, Türkçede de “okumak” manasında kullanılmaktadır. Türkçede ifade edilen “kıraat yapmak/etmek” şeklindeki tabir, “herhangi bir şeyi okumak, Kur’ân âyetlerini bazı kurallar ve işaretler çerçevesinde telaffuz etmek”, aynı şekilde kıraathane ifadesinin “müşterilerin okuyabilmeleri için kitap, dergi ve gazete bulunduran temiz, ferah, geniş, temiz ve güzel bir şekilde döşenmiş kahvehane”⁶ manasında olması, kıraat kavramının sözlük manalarından hareketle kullanıldığını göstermektedir.

Kıraat ve tecvid ilmi literatüründe ise bu terim hakkında çokça tanımlar⁷ bulunmakla birlikte bunlardan en çok öne çıkan ve genel kabul gören İbnü'l-Cezerî'ye ait olan “Kur'an

³ Alanda yapılmış bazı çalışmalar için bk. Süleyman Ateş, “Kıraatlarda Tevatür Meselesi”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002); Emin Aşıkutlu, “Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi: Tahric, Tahlil ve Değerlendirme”, *Kur'an Araştırmaları-IV* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002); Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2014); Hacı Önen, “Kıraat Farklılıklarının Meallere Yansımaları: Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu Mealleri Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54, (2017), 153-163.

⁴ Ebû Abdîrahmân b. Amr b. Temîm Halîl b Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Müessesetü'l-Âlemi, 1998), 5/204-205; Hüseyin b. Muhammed Ragîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 402; Cemalüddîn Muhammed b. Mükrem b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1707), 12/50; Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Naim Arksüsü vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1/49; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru't-Tevfikîyye li't-Türâs, 2011), 1/410.

⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: Dâru'l-Mısriyye, 1964), 9/209-212. İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990), 9/209-212.

⁶ Hasan Eren vd. *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988), 2/853.

⁷ Söz konusu tanımlardan bazıları için bk. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1972), 1/319; Ahmed b. Muhammed Abdülğani ed-Dimyâtî, *İthâf'ü fudalâ'il-beşar fî'l-kiraâti'l-erbeate aşer*, thk. Muhammed İsmail Şaban (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1987), 6; Zürkânî,

lafızlarının eda keyfiyetini ve ravilerine isnat ederek bu lafızların çeşitli okunuşlarını konu edinen ilim”⁸ şeklindeki tanım olmuştur.

Temel kaynaklar olarak addedilen kıraat ilmi eserlerine bakıldığında kıraatlerin genellikle iki kısma ayrılarak ele alındığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, anlam üzerinde ciddi bir etkisi bulunmayan ve daha çok fonetik çerçevede değerlendirilen med, izhâr, idğam, imâle, ihfâ, tahfif, teşdîd, tefhim, terkîk, ravm, işmâm, vakf, vasl, ihtilâs, iskat, kasr, tevassut, tahkik, sekte, hâ-i sekt vb. konularda gelen usûl farklılıkları; ikincisi ise harf veya harekelerin farklı okunmasıyla kıraat imamlarının tercihte bulunduğu ve kimi yerde manaya da etkisi bulunan ferşî ihtilaflardır.⁹

Kıraat imamlarından sahih ve şâz olarak nakledilen ferşî ihtilaflardan manaya etki eden vecihlerin iki ayrı kategoride ele alınarak meallere yansımalarını örnekler bağlamında vermenin konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacağı ve yeni yazılacak meal çalışmalarına az da olsa katkı sunacağı kanaatindeyiz. Söz konusu örnekleri verirken kıraatlerin ne ölçüde meallere yansıtıldığı hususuna da işaret edilmeye çalışılacaktır.

2. Sahih Kıraatlerin Meallere Yansıtılması

Kıraat-ı seb'a olarak addedilen yedi kıraat imamına üç imamın daha ilave edilmesiyle on imam (aşere) sayısına ulaşan kıraatler, sahih okuyuşlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Söz konusu imamların tercih ettiği vecihlerden bazısının meallere doğru bir şekilde yansıtıldığı görülürken kimi zaman da eksik ya da hatalı kullanıldığı müşahede edilmiştir. Meselenin tam anlaşılması bakımından şimdi bunlardan bazılarını örnekler çerçevesinde ele alarak inceleyelim:

Örnek 1

“وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ”/Hani, biz Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz.”¹⁰ âyetinde geçen “وَاعَدْنَا” lafzını cumhur, herhangi bir değişiklik yapmadan

Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân, 1/412; İbn Abdülganî b. Muhammed Kadî Abdulfettah, *el-Büdûrî'z-zâhira fi'l-kirâati'l-aşerati'l-mütevâtirâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1981), 7/421.

⁸ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriin ve mürşidü't-talibin* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 9.

⁹ Muhammed Salim b. Muhaysin, *el-Kirâât ve eseruhâ fi ulûmi'l-'Arabîyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezherî, 1984), 96; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed b. Hasan ed-Dabbâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/205; Dimyâtî, *İthâf*, 1/74; Şihabüddin Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li fûnüni'l-kirâât* (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1986), 1/355; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1/359; Hasan Tahsin Feyizli, *Kirâât-ı Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 16-27; Mehmet Keleş, “Kıraat Farklılıklarının Anlam Üzerindeki Etkisi: Yâsin Süresi Özelinde Bir İnceleme”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Nisan 2024), 152-177.

¹⁰ Bakara 2/51.

okurken; Ebû Amr, Ebû Cafer ve Yakub el-Hadramî ise “و” harfinin önünde yer alan harfi meddin hafzıyla “وَعَدْنَا” şeklinde okumuşlardır.¹¹

Âyette, kıraat farklılığı sebebiyle ortaya çıkan vecihlerden birincisi “sözleşmek”¹² manasına gelirken; ikinci okuyuş çeşidi ise “söz verdik”¹³ anlamında gelir.¹⁴ Bu iki sahih kıraati nazarı dikkate alan müellifler bunu, meal çalışmalarına şu şekilde yansıtmışlardır:

“Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmişdik...”¹⁵

“Hani Musa ile kırk gece (“Tur” da kalmak ve ondan sonra kendisine Tevrat verilmek üzere) vadedilmişdik (sözleşmişdik)...”¹⁶

“Ve bir vakit Mûsa ile kırk geceyi vadeleştirmişdik...”¹⁷

“Yine biz vaktiyle (Sina dağında kendisine vahiy etmek üzere) Musa ile kırk geceliğine sözleşmişdik...”¹⁸

“Musa’yi (Sina Dağı’nda) kırk gece tuttuğumuz...”¹⁹

“Hani bir zamanlar Musa ’ya kırk gecelik vaad (söz) verdik...”²⁰

Yukarıda verilen bazı meallerde de görüldüğü üzere genel olarak müellifler, “sözleşmişdik” anlamındaki birinci kıraat vechine göre çeviride bulunmuşlardır. Fakat tespitlerimize göre az da olsa meal çalışmalarında “söz verdik” manasındaki ikinci kıraat çeşidinin tercih edildiği de görülmüştür.

Örnek 2

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ”/Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm ’a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.”²¹ âyetinde geçen “السِّلْمِ” kelimesini sahih kıraat imamlarından Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım b. Behdele, Hamza b. Habîb, Yakub el-Hadramî ve Halef b. Hişâm “س” harfini

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs et-Temîmi b. Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a fi’l-kirâât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dâru’l-Marife, 1980), 155; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/212.

¹² Muhammed Fahd el-Hârûf, *et-Teshîl li kirââti’t-tenzîl* (Şam: Dâru’l-Beyruti, 1999), 8.

¹³ Ferâhidî, *Kitâbü’l-ayn*, 2/222; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 3/461.

¹⁴ “Sözleşmek” ile “söz vermek” tabirleri yakın anlamlı görülseler de aslında farklı manaları muhtevî iki kullanım çeşididir. Zira “söz vermek”, bir şeyi yapacağını kesin bir dille ifade etmek; “sözleşmek” ise belirli bir zaman diliminde ve belirli bir yerde görüşmeyi karara bağlamak manasına gelmektedir. Bk. D. Mehmet Doğan, *Temel Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1994), 712.

¹⁵ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an-ı Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 12.

¹⁶ Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* (İstanbul: Elif Ofset, 1990), 1/22.

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân’ı-Kerîmin Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Yayınları, ts.), 1/90.

¹⁸ Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 40.

¹⁹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal - Tefsir*, çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 111.

²⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 1/76.

²¹ Bakara 2/208.

kesra ile “السَّلَامُ” şeklinde okurken; Nâfî, İbn Kesîr, Kisâi ve Ebû Cafer ise “س” harfini fetha ile “السَّلَامُ” diye okumuştur.²²

Tefsirlerde “barış”,²³ “İslam, selamet” ve “itaat”²⁴ anlamlarında kullanılan bu kavramı, kıraat imamları iki farklı vecihle okumuş ve meallere yansımaları da farklı olmuştur. “السَّلَامُ” okuyuşunu esas alan müelliflere göre kelimeye “barış”²⁵ anlamında meal verilirken; “السَّلَامُ” okuyuş vechine göre ise “İslam, selamet ve barış”²⁶ manasında meal verildiği görülmüştür. Sahih kabul edilen her iki kıraat vechine göre mevzu bahis meallerden bir kısmının yansımaları şu şekilde olmuştur:

“Ey iman edenler! Hep birden barışa girin...”²⁷

“Ey imana ermiş olanlar! Allah’a kendinizi tam olarak teslim edin...”²⁸

“Ey iman edenler! Kâffeten müsalemeye giriniz...”²⁹

“Ey iman edenler, hep birden sulh-u selâma girin...”³⁰

“Ey o bütün iman edenler! kâffeten silme girin...”³¹

“Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm’a) girin...”³²

“Ey iman edenler! hep birlikte teslimiyet yoluna girin...”³³

Yukarıda örnek olarak gösterilen meallerden yalnızca diyanet mealinin her iki kıraat vechini göz önünde bulundurarak çeviri yaptığı görülmektedir. Ayrıca verilen diğer meal örneklerinde de müşahede edildiği üzere genellikle meal çalışmalarında kıraat ihtilaflarından kaynaklanan mana zenginliği ve çeşitliliği aynı cümlede aktarmak yerine, iki vecihten bir tanesi temel alınarak tercih edilmiştir. Bu durum da tetkiki yapılan âyetin ihtiva ettiği mana zenginliğinin meal çalışmalarına eksik olarak aktarılmasına yol açmıştır.

Örnek 3

²² İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 180-181; Ebû Amr Osman b. Said b. Ömer ed-Dânî, *et-Teyâsir fi’l-kirâati’s-seb’a* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1984), 18-25; Cürcânî, *Kitâbü’t-ta’rifât*, 76; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî, *el-Muhtasar fi şevâzi’l-Kur’an min kitâbi’l-bedî* (Kahire: Mektebetü’l-Mütenebbî, ts.), 95.

²³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vili âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 3/597; Ebû’l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hâkâiki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-tevîl*, thk. Yusuf Hammâdî (Mekke: y.y., 1949), 3/177; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb (et-Tefsîru’l-kebir)* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1999), 5/352.

²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/177.

²⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 3/597; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/177; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 5/352.

²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/177.

²⁷ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an-ı Yolu Meâli*, 37.

²⁸ Esed, *Kur’an Mesajı*, 111.

²⁹ Bilmen, *Kur’ân’ı-Kerimin Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 1/207.

³⁰ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 1/40.

³¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/729.

³² Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 40.

³³ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân Gereçeli Meal-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008), 270.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ /Onlar, istiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım, demişlerdi.”³⁴ âyetinde varid olan “هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” kısmını sahih kıraat imamlarının çoğu ğâib kalıbında okurken; yalnızca Kisâî, bunu muhatap kipinde “هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” şeklinde okumuştur.³⁵

Sahih kıraat imamlarına göre okunan bu vecihlerden ğâib kalıbındaki okuyuşa göre Hz. İsa’ya Havarîler, “Senin Rabbin gökten bize bir sofraya indirebilir mi?” şeklinde bir mana ortaya çıkarken; sahabeden bazı kimselerin de tercihte bulunduğu muhatap kalıbındaki okuyuşa göre ise Havariler, Hz. İsa’ya “Rabbinden bize gökten bir sofraya indirmesi için istekte bulunabilir misin?” şeklinde bir mana anlaşılır.³⁶ Her iki okuyuşun da muteber görüldüğü kıraatlerden genellikle ğâib kalıbındaki okuyuşun meallere yansıdığı görülmüştür.³⁷ Ancak nadiren de olsa muhatap kipine göre de meal verenler olmuştur.³⁸

Örnek 4

وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ /Onlar, “Sen iyi ders almışsın” desinler diye ve bir de bilen bir toplum için onu (Kur’an’ı) açıklayalım diye âyetleri değişik biçimlerde işte böylece açıklıyoruz.”³⁹ âyetinde zikredilen “دَرَسْتَ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr “دَارَسْتَ”; İbn Âmir, Yakup el-Hadramî “دَرَسْتَ” ve geriye kalan kıraat imamları ise herhangi bir değişiklik yapmadan malum şekilde okurlar.⁴⁰

Burada ortaya çıkan kıraat farklılıkları çerçevesinde çeşitli yorumlar yapılmış olmakla birlikte birinci kıraat vechi, “sen bunu Ehl-i kitaptan müzakere ederek öğrenmişsin”; ikinci kıraat vechi, “sen bunu evvelkilerin masalları/hikayelerinden iyice ezberlemişsin” ve üçüncü kıraate göre ise yukarıda verilen mealde de görüldüğü üzere “sen iyi ders çalışmışsın”

³⁴ el-Mâide 5/112.

³⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, 249; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/255; Dimyâtî, *İthâf*, 1/257; Kadî Abdulfettah, *el-Büdûrû'z-zâhira*, 1/99.

³⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/259.

³⁷ Söz konusu meallerden bazısı için bk. Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, ed. Mehmet Okuyan (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007), 691; Karaman vd., *Kur'an-ı Yolu Meâli*, 134; Esed, *Kur'an Mesajı*, 289; Bilmen, *Kur'an-ı Kerimin Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 1/307; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 1/120.

³⁸ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 159.

³⁹ el-En'âm 6/105.

⁴⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, 264; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/261; Dimyâtî, *İthâf*, 1/271; Kadî Abdulfettah, *el-Büdûrû'z-zâhira*, 1/108.

şeklindeki manaları ihtiva eder.⁴¹ Söz konusu anlamları göz bulundurarak bunlardan birini tercih etmek suretiyle çeviride bulunulduğu görülmüştür.⁴²

Örnek 5

“*اِنَّ الدِّينَ فَرَّقُوا دِيْنَهُمْ وَكَانُوا شِيْعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ اِنَّمَا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يَنْبِئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُوْنَ*”⁴³ *Şu dinleri parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.*”⁴³ âyetinde geçen “فَرَّقُوا” kelimesini sahih kıraat imamlarının geneli “ر” harfinin şeddesiyle⁴⁴ okurlarken; Hamza b. Habîb ve Kisâî ise bunu “فَارَّقُوا”⁴⁵ şeklinde şedde olmaksızın okumuşlardır.

Söz konusu kıraat ihtilaflarından birinci okuyuş vechi, “bir şeyi parça parça etmek, birbirinden ayırmak” manasına gelirken; ikinci okuyuş çeşidi ise “bir şeyden ayrılmak, onu terk etmek” manasına gelir.⁴⁶ Bu iki sahih kıraat vechini referans alarak meal çevirisinde bulunan müelliflerin âyete mana vermeleri şu şekilde olmuştur:

“*Dinlerini parça parça edip, grup grup olanlar var ya...*”⁴⁷

“*Şüphesiz o kimseler ki, dinlerini tefrikaya düşürdüler ve muhtelif fırkalara ayrıldılar.*”⁴⁸

“*Dinlerini bölüp gruplara ayrılanlar var ya...*”⁴⁹

“*İnançlarının bütünlüğünü bozarak gruplara, fırkalara ayrılanlara gelince...*”⁵⁰

“*Dinlerini (bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek suretiyle) parça parça edenler...*”⁵¹

“*Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya...*”⁵²

Yukarıda örnek olarak gösterilen meallere bakıldığında müelliflerin, her iki sahih okuyuştan birini veya her ikisini esas alarak çeviri yaptıkları görülmüştür. Bu da kıraatlerin meallere çeşitlilik ve yorum zenginliği noktasında katkı sunduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

⁴¹ er-Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 13/106.

⁴² İlgili meallerden bazıları için bk. Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 153; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 1/201; Esed, *Kur'an Mesajı*, 318; Bilmen, *Kur'an'ı-Kerimin Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 2/934; Karaman vd., *Kur'an-ı Yolu Meâli*, 149; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 244.

⁴³ el-En'âm 6/159.

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/266; Dimyâtî, *İthâf*, 1/278.

⁴⁵ Dâni, *et-Teyisîr*, 89; Kadî Abdulfettah, *el-Büdûrî 'z-zâhira*, 1/113.

⁴⁶ İbn Atiyye, *el-Muharrerü 'l-vecîz*, 2/300.

⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/68.

⁴⁸ Bilmen, *Kur'an'ı-Kerimin Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 1/350.

⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an-ı Yolu Meâli*, 158.

⁵⁰ Esed, *Kur'an Mesajı*, 336.

⁵¹ Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 1/213.

⁵² Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 162.

Örnek 6

“هَذَا كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقَّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ/Orada herkes daha önce yaptığı şeyleri yoklayacak (ve kendi akıbetini öğrenecek), hepsi de gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülecekler ve (ilâh diye) uydurdıkları şeyler (onları yüzüstü bırakıp) kendilerinden kaybolup gidecektir.”⁵³ âyetinde buyrulan “تَبَلُّوا” lafzını cumhur, malum şekilde okurken; Hamza b. Habîb, Kisâi ve Halef b. Hişâm ise “تَبَلُّوا” şeklinde “ب” harfi yerine “ت” harfini takdir ederek okumuşlardır.⁵⁴

Âyette, kıraat ihtilafları sebebiyle ortaya çıkan vecihlerden birincisi “yaşadıkları imtihanın karşılığını görmek, akıbetini öğrenmek, yoklamak, anlamak”⁵⁵ gibi manalara gelirken; ikinci okuyuş çeşidi ise “okumak”⁵⁶ anlamında gelir. Bu iki sahih kıraati nazarı dikkate alan müellifler bunu, meal çalışmalarına şu şekilde yansıtmışlardır:

“Orada herkes evvelden ne gönderdiyse onun imtihanını verecek...”⁵⁷

“İşte o gün her şahıs, dünyada yaptığıının karşılığını görecektir...”⁵⁸

“O an ve işte orada herkes geçmişte yapıp ettiğiyle sorgulanacak...”⁵⁹

“İşte o an ve orada herkes geride bıraktıklarından sınav verir, (yaptıklarının sonucunu görür)...”⁶⁰

“İşte o gün orada herkes dünyada iken yaptığı işleri amel defterinden okuyacak...”⁶¹

Burada verilen bazı meallerde de görüldüğü üzere genel olarak müellifler birinci kıraat çeşidine göre çeviride bulunmuşlardır. Ancak tespitlerimize göre nadiren de olsa meal çalışmalarında ikinci okuyuş çeşidinin tercih edildiği de görülmüştür.⁶²

3. Şâz Kıraatlerin Meallere Yansıtılması

Kıraat-ı aşere olarak isimlendirilen on imam dışında kalan kıraat okuyuşları, genellikle şâz kıraatler bağlamında değerlendirilmektedir. Şâz kıraatlerin namaz ve benzeri ibadetlerde kullanılması Cumhura göre haram olmakla birlikte bazı meselelerin delillendirilmesi veya âyetlerin tefsir edilmesinde yorum zenginliği ve anlam çeşitliliği için tercih edildiği

⁵³ Yûnus 10/30.

⁵⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, 325; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/212.

⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/344; Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 17/246.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 17/246.

⁵⁷ Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 1/311.

⁵⁸ Karaman vd., *Kur'an-ı Yolu Meâli*, 221.

⁵⁹ Esed, *Kur'an Mesajı*, 490.

⁶⁰ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereçli Meal-Tefsir*, 377.

⁶¹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 249.

⁶² Sahih kıraat vecihleri çerçevesinde verilen örnekler dışında daha birçok örnekle kıraatlerin meal çevirilerine olan etkilerine işaret edilebilir. Ancak araştırmamın kapsamından uzaklaşmama ve bilgi tekrarına düşmemek için ele alınan örneklerle yetinilmiştir.

bilinmektedir.⁶³ Bu bakımdan mevzu bahis okuyuşlardan bazısının sahih kıraatlere tercih edilerek meallere yansıtıldığı görülürken kimi zaman da her iki kıraati bir arada sunacak şekilde kullanıldığı müşahede edilmiştir.⁶⁴ Konunun daha iyi anlaşılması yönünden bunlardan bir kısmının örnekler bağlamında ele alınmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Örnek 1

“أَنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ”/O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mümin iseniz, benden korkun.”⁶⁵ âyetinde geçen “يُخَوِّفُ” lafzını İbn Abbas, âyetin devamını göz önünde bulundurarak “يُخَوِّفُكُمْ”⁶⁶ şeklinde okunması gerektiğini nakletmiştir.⁶⁷ Sahih kıraate göre kelime “korkutuyor” anlamında iken; şâz kıraate göre ise “sizi korkutuyor”⁶⁸ manasına gelmektedir.

İkrime'nin tercihte bulunduğu ve aynı zamanda şâz kabul edilen⁶⁹ bu okuyuş çeşidini genel olarak müellifler meallerine yansıtılmaya çalışmışlardır. Ancak tespitlerimize göre bir mealde âyet “Şeytan sizi kendi yandaşlarıyla korkutmaya çalışır. Ama eğer siz gerçekten müminseniz onlardan değil benden korkun”⁷⁰ şeklinde çevrilerek şâz kıraat çerçevesinde mana verildiği görülmüştür.

Örnek 2

“قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِن أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ”⁷¹ âyetinde varid olan “مَلَكٌ” kelimesini İkrime, Saîd b. Cübeyr, Cahderî ve Abdullah b. Mes'ud, “مَلِكٌ” şeklinde okurlar.⁷² Söz konusu kıraat vecihlerinden birincisi, “melek”; ikinci okuyuş ise “krallık” anlamında kullanılmıştır.⁷³

⁶³ Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, thk. Mervân el-Atiyye (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1999), 328-329.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/185.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/175.

⁶⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 1/232.

⁶⁷ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/545.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/416; Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 9/435.

⁶⁹ Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Muhtesib fi tebyîni vücûhi's-şevâzi'l-kirâât ve'l-izâhi anha* (Kahire: Vezâratü'l-Evkâf, 1994), 1/177.

⁷⁰ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 109.

⁷¹ el-En'âm 6/50.

⁷² Ebü'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Zühayr eş-Şâviş (Beyrut: Mektebetü'l-İslami, 1987), 440.

⁷³ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/164.

Meal çalışmalarının tamamında sahih olan okuyuşa göre çeviri yapılırken;⁷⁴ nadiren de olsa anlam çeşitliliği ve yorum zenginliğini ortaya koymak için dipnotta İkrime, Saîd b. Cübeyr, Cahderî ve Abdullah b. Mes'ud'a ait olan şâz okuyuşa⁷⁵ göre "...Ben krallık iddiasında da bulunmuyorum..."⁷⁶ şeklinde atıfta bulunulduğu da müşahede edilmiştir.

Örnek 3

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ " إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْمُجْرِمِينَ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نُجْزِي الْمُجْرِمِينَ " Ayetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız."⁷⁷ âyetinde zikredilen "الْجَمَلُ" lafzını Mücâhid, İbn Abbas, İbn Ya'mer, Ebû Rezin, Ebân b. Yezid, İbn Muhaysın ve Katâde "الْجَمَلُ" veya "الْجَمَلُ" şeklinde okurlar.⁷⁸

Kıraat vecihlerinden birincisi, "deve"; ikinci vecih ise "büyük/kaba halat" manasında gelir.⁷⁹ Genel anlamda meallerde "deve" anlamı tercih edilerek çevirilerde bulunulurken bazen de şâz okuyuş olarak geçen "halat" anlamıyla birlikte mana verilerek meallere yansıtıldığı müşahede edilmiştir. Bu meallerden bazıları şu şekildedir:

"...deve iğne deliğine girinceye kadar..."⁸⁰

"...halat iğne deliğinden geçmedikçe..."⁸¹

"...deve iğne deliğine girinceye kadar..."⁸²

"...halatın iğne deliğinden geçebilmesinden daha kolay..."⁸³

"...gemilerde kullanılan halat..."⁸⁴

"...deve iğne deliğinden geçinceye kadar..."⁸⁵

"...deve (veya halat) iğne deliğinden geçinceye kadar..."⁸⁶

"...deve iğnenin deliğine girinceye kadar..."⁸⁷

⁷⁴ İlgili meallerden bazıları için bk. Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 145; Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, 1/189; Esed, *Kur'ân Mesajı*, 304; Karaman vd., *Kur'ân-ı Yolu Meâli*, 141.

⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 440.

⁷⁶ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 168.

⁷⁷ el-A'râf 7/40.

⁷⁸ Dimyâtî, *İthâf*, 1/283.

⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 497.

⁸⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Meâli*, 84.

⁸¹ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân Gereğçeli Meal-Tefsir*, 270.

⁸² Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, 1/221.

⁸³ Esed, *Kur'ân Mesajı*, 349.

⁸⁴ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 192-193.

⁸⁵ Karaman vd., *Kur'ân-ı Yolu Meâli*, 164.

⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3/176.

⁸⁷ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerimin Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 2/494.

Yukarıda verilen meal örneklerinde de görüldüğü üzere kimi müellif, sahih kıraat kimisi şâz kıraat bağlamında; bazıları da her iki okuyuşu cemedecek şekilde çeviride bulunmuştur. Bu da şâz dahi olsa kıraatlerin meallerde yorum zenginliği ve anlam çeşitliliğini ortaya çıkartmasındaki katkısını göstermiştir.

Örnek 4

“*ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا*”/Sonra Allah’a karşı gelmekten sakınanları kurtarıyoruz da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakıyoruz.”⁸⁸ âyetinde varid olan “ثُمَّ” ifadesini Hz. Ali, İbn Abbas, Cahderî, İbn Mes’ud, İbn Ebî Leylâ ve Übey b. Ka’b “ثُمَّ” şeklinde okumuşlardır. Şâz olarak kabul edilen bu okuyuşa göre mana “sonra” yerine “orada” olarak gelir.⁸⁹

Genel olarak meallerin tamamına yakınında sahih okuyuş çeşidi, nazarı dikkate alınarak çeviri yapılmıştır.⁹⁰ Nadiren de olsa şâz kıraatin esas alınarak çeviri yapıldığı da görülmüştür.⁹¹ Bu da yukarıda belirtildiği üzere bazen anlamın farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesine katkı sunması niyetiyle var olan muhtelif kıraatlerden mümkün mertebe istifade edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Örnek 5

“*يَوْمَ تَرُؤْنَهَا تَذَاهِلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ*”/Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değildirler. Ne var ki Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”⁹² âyetinde geçen “وَتَرَىٰ” malum ifade kipini sahih kıraat imamlarının aksine İbn Ya’mer, Dahhâk ve İkrime, “وَتَرَىٰ” olarak meçhul kalıbında okumuşlardır.⁹³ Sahih kıraat şartlarını taşımadığı için⁹⁴ şâz olarak değerlendirilen bu okuyuş vechine göre “şahit olunur, görülür” anlamı ortaya çıkar.⁹⁵ Söz konusu okuyuşların meallere yansımaları ise şu şekilde olmuştur:

⁸⁸ Meryem 19/72.

⁸⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, nşr. Ömer el-Esad (Beyrut: y.y., 1995), 6/211.

⁹⁰ İlgili meallerden bazıları için bk. Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 336; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 2/560; Esed, *Kur’ân Mesajı*, 751; Karaman vd., *Kur’ân-ı Yolu Meâli*, 324; İhsan Atasoy vd., *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli* (İstanbul: Nesil Yayıncılık, 2012), 262.

⁹¹ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 355.

⁹² el-Hac 22/2.

⁹³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, 434; Dimyâtî, *İthâf*, 1/252; Kadî Abdulfettah, *el-Büdü'rü'z-zâhira*, 1/107.

⁹⁴ Ebû Muhammed Hammuş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an me'âni'l-kirâât* (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 51; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âni (Medine: Mücemmâü'l-Melik Fehd li-Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerif, ts.), 1/164; Mehmet Keleş, *Şevkânî, Fethu'l-Kadir Adlı Eseri ve Kıraatleri Ele Alma Yöntemi* (İstanbul: Kitap Dünyası 2024), 152.

⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 948.

“...sarhoşlarmış gibi gözükürler...”⁹⁶

“...sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin...”⁹⁷

“...sarhoş bir halde görürsün...”⁹⁸

“...sarhoş gibi kendilerini kaybettiklerine şahit olunacak...”⁹⁹

“...insanları sarhoş (olmuş gibi) görünün...”¹⁰⁰

Verilen bazı meal örneklerinde de müşahede edildiği üzere her iki kıraat vechinin göz önünde bulundurulması çevirilerin yapıldığı görülmektedir.

Örnek 6

“وَإِنَّهُ لَعَلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُون هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ/Şüphesiz o Kıyametin (kopacağına) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.”¹⁰¹ âyetinde buyrulan “لَعَلْمٌ” kelimesini kıraat imamlarının tamamı herhangi bir değişiklik yapmadan bulunduğu hal üzere okumuşlardır. Ancak şâz kıraat imamlarından A’muş, söz konusu kelimeyi “ع” ve “ل” harfinin fethasıyla “لَعَلْمٌ” şeklinde okumuştur.¹⁰² Birinci okuyuş vechine göre kelime “bilgi” anlamında iken, şâz olan ikinci okuyuşa göre ise “âlemet, işaret” manasına gelmektedir.¹⁰³ Her iki kıraat çeşidinin meallere yansımaları ise şu şekilde olmuştur:

“Bilin ki, o kıyamete ait bir bilgidir...”¹⁰⁴

“Bakın, bu (İlahî kelâm) Son Saati(n geleceğini) bildiren bir araçtır...”¹⁰⁵

“Şüphesiz Kur’ân, kıyametin kopacağını bildirir...”¹⁰⁶

“Hiç şüphesiz Kur’an, kıyametle ilgili kesin bir bilgidir...”¹⁰⁷

“Şüphesiz ki o", Miat (in) ilmi (kendisiyle bilinenlerden) dir...”¹⁰⁸

“İyi bilin ki Kur’an, kıyâmet hakkında kesin bilgiler veren bir kitap ve onun yakın olduğunu gösteren bir alâmettir...”¹⁰⁹

“Gerçekten o (İsa'nın nüzûlü), kıyamet için (yaklaştığını bildiren) bir beyandır, alâmettir...”¹¹⁰

⁹⁶ Esed, *Kur’ân Mesajı*, 811.

⁹⁷ Karaman vd., *Kur’ân-ı Yolu Meâli*, 347.

⁹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Meâli*, 639.

⁹⁹ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 380.

¹⁰⁰ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 2/599.

¹⁰¹ ez-Zuhruf, 43/61.

¹⁰² Dimyâtî, *İthâf*, 1/496.

¹⁰³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/279.

¹⁰⁴ Karaman vd., *Kur’ân-ı Yolu Meâli*, 522.

¹⁰⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı*, 1179.

¹⁰⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Meâli*, 342.

¹⁰⁷ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 552.

¹⁰⁸ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, 3/900.

¹⁰⁹ Ömer Çelik, *Hakk’ın Dâveti Kur’ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 4/404.

¹¹⁰ Ali Fikri Yavuz, *Kur’ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlisi* (İstanbul: Alperen Yayınları, 1967), 432.

Yukarıda verilen bazı meal örneklerinde de fark edildiği üzere genellikle sahih kıraat çeşidine göre çeviriler yapılırken, nadiren de olsa şâz olarak addedilen A'meş'in kıraatine göre de çevirilerin yapıldığı görülmektedir.¹¹¹

Sonuç

“Kıraat Farklılıklarının Meallere Yansıtılmaması Problematikliği” isimli araştırmamızda alanda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak sahih kıraatlerin yanı sıra şâz kıraatlerin de meal çevirilerinde ele alındığına dikkat çekmek üzere her iki okuyuş çeşidiyle ilgili örnekleri inceleyerek söz konusu durumları göstermeye çalıştık.

Örnek olarak seçilen bazı âyetler çerçevesinde tetkik edilen meallerde, genel olarak birtakım lafızlara hem ilahi buyruğun bağlamını daha isabetli aktarması hem de Yüce Allah'ın buyruklarından kastedilen anlamı daha güzel belirtmesi hasebiyle Âsım kıraatinden başka bir okuyuş çeşidine göre anlam verildiği görülmektedir. İlgili lafızların çevirilerindeki bu keyfiyetin de bazen dipnot kısımlarında işaret edildiği müşahede edilmektedir. Bilhassa genel kabul gören yaklaşımdan bağımsız olarak başka bir okuyuş vechi esas alındığında buna dipnot bölümünde işaret edilmesi, bazı müelliflerin anlam takdirinde alternatif bir kıraatle okuyucuyu aydınlatmaya çalıştığını göstermektedir.

Meal çalışmalarında dikkati celbeden bir diğer husus da müelliflerin sahih kıraatler yerine kimi yerde yalnızca şâz kıraatleri kullanmış olmalarıdır. Hatta bazı meallerde yapılan tercüme hatalarına bakıldığında sahih ya da şâz kıraatlere uygunluk göstermediği anlaşılmaktadır. Bu durum ise içinden çıkılmaz bir problem haline gelebilmektedir. Özellikle dipnotta söz konusu eksikliği belirtmeyen müelliflerin, en iyi ihtimalle bunu gözden kaçırmış olabilecekleri veya Arapça dil bilgilerinin zayıf olma ihtimalinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aksi takdirde yapılan meallere iyi niyetle bakmak mümkün görülmemektedir.

Meallerde, müelliflerin kıraat çeşitlerinden istifade etme yöntemleri, çoğunlukla lügavi tefsirlerin farklı okuyuşlara olan yaklaşımlarıyla benzerlik göstermekle birlikte genel olarak sahih kıraat çeşitlerinden yararlanılarak istidlalde bulunulduğu görülmektedir. Bu bakımdan kimi zaman sahih okuyuş vecihleri arasında tercihte bulunularak bunlardan yalnızca birisi çeviriye yansıtılmıştır. Kimi zaman da başka okuyuş çeşidinin ifade ettiği anlam çerçevesinde alternatif bir çeviri dipnot kısmında dikkate sunulmuştur. Bazen de sahih okuyuşlar arasında

¹¹¹ Buraya kadar ele alınan şâz kıraatlerin meal çevirilerine olan yansımaları hakkında verilen örneklerden başka daha birçok örnek verilebilir. Ancak araştırmamızın kapsamını göz önünde bulundurarak ve aynı zamanda tekrara düşmeme adına aktarılan örneklerle iktifa edilmiştir.

herhangi bir kıraatle yetinilmeyip veya öne çıkarılmayıp hepsinin manasını ifade edecek şekilde kıraatleri cemederek meallere yansıtıldığı tespit edilmiştir.

Sahih okuyuş farklılıklarının gerektirdiği hassasiyetin göz önünde bulundurularak, meallerde şâz ihtilafların sahîh olanlara tercih edilmesi yerine; sahîh farklılıkların ifade ettiği anlamın çevirilere aktarılıp, şâz okuyuşların anlamına da dipnot bölümünde değinilmesi, problem oluşturmaması yönünden daha uygun olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde sahîh farklılıklar arasında birini tercihte bulunmak yerine bunların alternatif okuyuşlar olarak çevirilere yansıtılması anlam çeşitliği ve yorum zenginliği açısından daha kapsayıcı bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz.

Nihai olarak şunu da belirtelim ki, son zamanlarda ülkemizde yazılan meallerde genel itibarıyla kıraat çeşitlerinden yeterli miktarda yararlanılmadığı ya da âyetlere daha çok hâkim olduğu düşünülen okuyuş farklılığı çerçevesinde anlam verildiği müşahede edilmektedir. Söz konusu eksikliğin giderilmesi adına ilim ehli tarafından yapılacak kapsamlı meal çalışmalarının, Kur'ân âyetlerinin daha doğru anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altuntaş - Şahin, Halil - Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Aşıkutlu, Emin. "Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi: Tahrîç, Tahlil ve Değerlendirme", *Kur'an Araştırmaları-IV*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Atasoy vd., İhsan. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli*. İstanbul: Nesil Yayıncılık, 2012.
- Ateş, Süleyman. "Kıraatlarda Tevatür Meselesi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*. ed. Mehmet Okuyan. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerimin Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Nesa Yayınları, ts.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sıhahu'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Cürânî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerif. *Kitâbü't-ta'rifât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1983.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Elif Ofset, 1990.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said b. Ömer. *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'a*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1984.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed Abdülgani. *İthâf'ü fudalâ'il-beşar fi'l-kirâati'l-erbeate aşer*. thk. Muhammed İsmail Şaban. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1987.
- Doğan, D. Mehmet. *Temel Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1994.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. *el-Bahru'l-muhît*. nşr. Ömer el-Esad. Beyrut: y.y., 1995.
- Eren vd., Hasan. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal - Tefsir*. çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2015.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: Dâru'l-Mısriyye, 1964.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm Halîl b Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemi, 1998.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kirâât-ı Aşere*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Muhammed Naim Arksüsi vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Günay, İlhamî. *Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2016.
- Harûf, Muhammed Fahd. *et-Teshîl li kirâati't-tenzil*. Şam: Dâru'l-Beyrutî, 1999.

- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelûsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman el-Mevsilî. *el-Muhtesib fî tebyîni vücûhi 'ş-şevâzi'l-kırâât ve 'l-izâhi anha*. Kahire: Vezâratü'l-Evkâf, 1994.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamdân el-Hemedânî. *el-Muhtasar fî şevâzî'l-Kur'an min kitâbi'l-bedî*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mükrem. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Maarif, 1707.
- İbn Muhaysin, Muhammed Salim. *el-Kırâât ve eseruhâ fî ulûmi'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezherî, 1984.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs et-Temîmi. *Kitâbü's-seb'a fî'l-kırâât*. thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dâru'l-Marife, 1980.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. thk. Züheyr eş-Şâviş. Beyrut: Mektebetü'l-İslami, 1987.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kırââti'l-aşr*. thk. Ali Muhammed b. Hasan ed-Dabbâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukriin ve mürşidü't-talibin*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed Ragıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Geylânî. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008.
- Kadî Abdulfettah, İbn Abdülganî b. Muhammed. *el-Büdûrî'z-zâhira fî'l-kırââti'l-aşerati'l-mütevâtirâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1981.
- Karaman vd., Hayrettin. *Kur'an-ı Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kasım b. Sellâm, Ebû Ubeyd b. Miskîn el-Herevî. *Fezâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân el-Atiyye. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1999.
- Kastallânî, Şihabüddîn Ahmed b. Muhammed. *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kırâât*. Kahire: Dâru'l-Maarif, 1986.
- Keleş, Mehmet. *Şevkânî, Fethu'l-Kadîr Adlı Eseri ve Kıraatleri Ele Alma Yöntemi*. İstanbul: Kitap Dünyası 2024.
- Keleş, Mehmet. "Kıraat Farklılıklarının Anlam Üzerindeki Etkisi: Yâsîn Sûresi Özelinde Bir İnceleme". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Nisan 2024), 152-177. <https://doi.org/10.31121/tader.1406627>.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammuş b. Muhammed el-Kaysî. *el-İbâne an me'âni'l-kırâât*. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.
- Önen, Hacı. "Kıraat Farklılıklarının Meâllere Yansıması: Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu Meâlleri Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54, (2017), 153-163.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihü'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebir)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'ânî. Medine: Mücemmâü'l-Melik Fehd li-Tıbbâti'l-Mushafi'ş-Şerif, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Yavuz, Ali Fikri. *Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâl-i Âlisi*. İstanbul: Alperen Yayınlan, 1967.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf an hâkâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-tevil*. thk. Yusuf Hammâdî. Mekke: y.y., 1949.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed. *el-Burhân fî ulûmi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1972.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru't-Tevfikîyye li't-Türâs, 2011.